

STADSHOLMEN

TÖMMEN 1

MOMMA REENSTIERNAS PALATS

Wollmar Yxkullsgatan 23

SÖDERMÄLM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

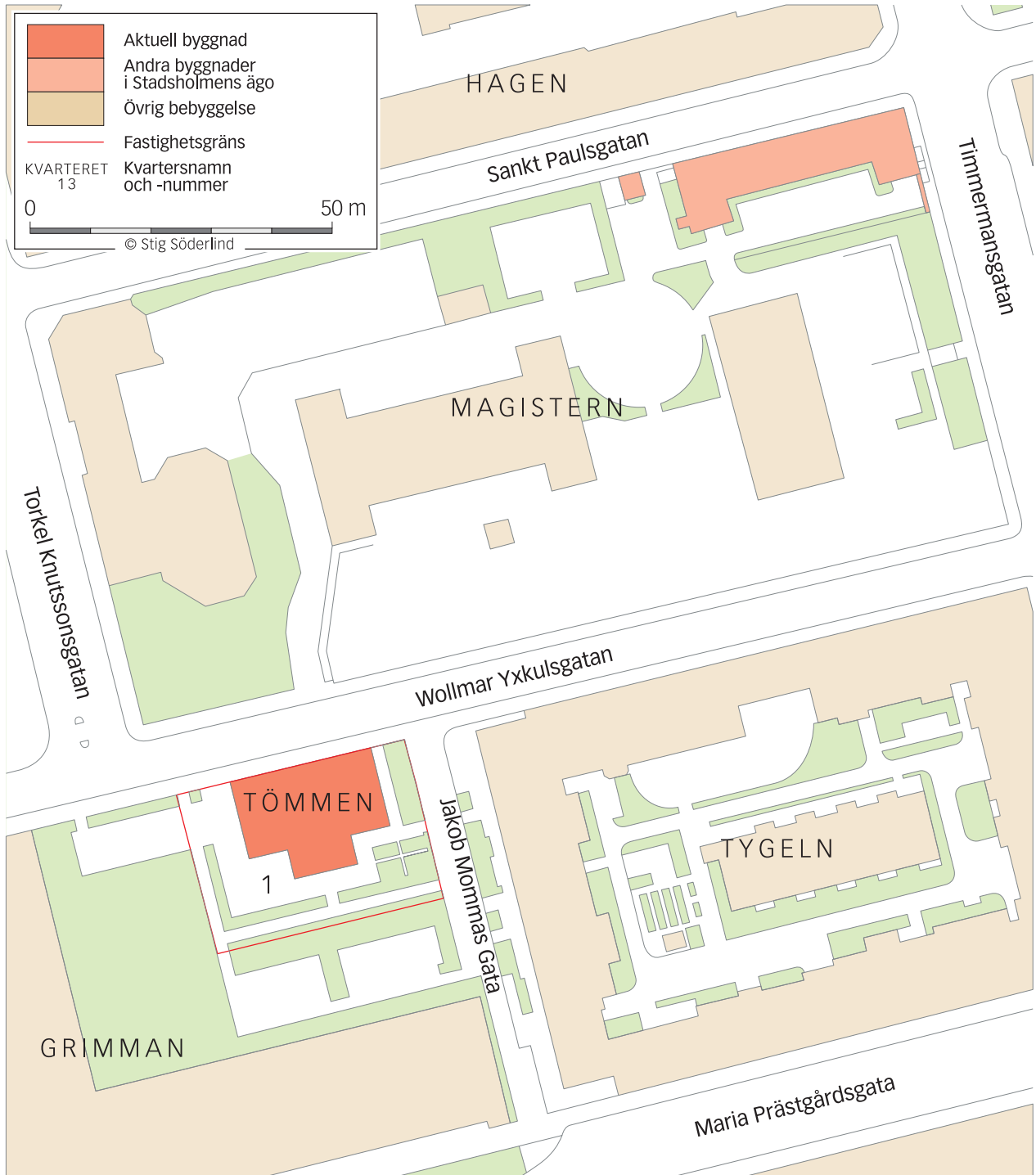
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

MOMMA REENSTIERNAS PALATS MOT GÅRDSSIDAN I SLUTET AV 1800-TALET NÄR DET VAR BB. HÄR SYNS DEN NYA UTSKJUTANDE DELEN MED TRAPPHUS FRÅN 1882. FOTO KLEMMING U.Å., SSM D3267.

Byggnaden uppfördes på 1660-talet som påkostad privatbostad för den förmögne holländaren Jacob Momma, senare adlad Reenstierna. Utvändigt har den kvar mycket av sitt utseende från den tiden och är ett fint exempel på hur de holländska invandrarna påverkade arkitekturen i Stockholm.

Palatset vittnar också om hur framför allt adeln under 1600-talet skaffade sig omfattande landområden på Stockholms malmar där de byggde praktfulla hus och anlade stora trädgårdar. I dag har trädgårdarna gett plats åt annan bebyggelse och endast bostadshusen finns kvar som en påminnelse om hur staden en gång såg ut.

Fastigheten är blåvärderad enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under 1500- och 1600-talet fanns flera krukmakerier i området där Momma Reenstiernas palats nu ligger. Eldfarliga verksamheter av det här slaget hänvisades ofta till malmarnas mer obebyggda trakter, och namnet Krukmakargatan, belagt sedan 1600-talet, är en påminnelse om detta.

Under 1600-talet slog sig flera framgångsrika holländska familjer ner i området. De så kallade nederländska kvarteren låg omkring Maria kyrka

FASADEN MOT WOLLMAR YKKULLSGATAN. FOTO J. MALMBERG.

och här uppfördes flera påkostade byggnader med en likartad arkitektur, som van der Nootska palatset på S:t Paulsgatan, Lillienhoffska palatset vid Medborgarplatsen och Louis de Geers palats vid Götgatan. Momma Reenstiernas palats var också ett av dessa, men låg lite mer västerut än de andra.

Ännu när Petrus Tillaeus gjorde sin kända Stockholmskarta 1733 låg området omkring Momma Reenstiernas palats i utkanten av Södermalms bebyggelse. Den kuperade terrängen gjorde platsen lämplig för väderkvarnar och i kvarteret söder om palatset låg på 1700-talet kvarnen Brinckan. Västerut bredde Zinkens gård ut sig, uppkallad efter handelsmannen Frantz Zinck som ägde den på 1680-talet. Här fanns också den damm som gett upphov till namnet Zinkensdamm.

Under 1800-talet växte bebyggelsen och fler och fler bostadshus uppfördes. Husens storlek ökade och kvarteren blev mer slutna än tidigare. År 1842 infördes folkskoleundervisning för alla barn och på

1860-talet uppförde Maria församling ett skolhus i nuvarande kvarteret Magistern, nära granne med Momma Reenstiernas palats. Ytterligare ett skolhus uppfördes i samma kvarter på 1870-talet. Under stor del av 1900-talet bedrevs sjukvård och annan omvårdnadsverksamhet i både palatset och i flera av de äldre husen omkring, och i början av 1900-talet uppfördes ett nytt BB i kvarterets västra del.

I slutet av 1800-talet tog stadens styrande initiativet till flera stora parkanläggningar i Stockholm som med ljus och grönska skulle ge invånarna bättre levnadsförhållanden. Delar av Zinkensdamms stora egendom togs då i anspråk för parken Tantolunden. På 1930-talet anlades Zinkensdamms idrottsplats på det sista markområdet.

HISTORIK

Palatset uppfördes i slutet av 1660-talet av Jacob Momma som några år tidigare hade köpt en stor tomt i kvarteret. Momma var född i Holland och

FASADDEKORER MOT WOLLMAR YXKULLSGATAN. DEN ÖVRE MED KRANS OCH ANSIKTE ÄR AV 1600-TALSTYP, MEDAN DEN UNDRE FESTONGEN OCH DÖRRENS TRÄSNIDERI TROLIGEN ÄR FRÅN SLUTET AV 1700-TALET. FOTO J. MALMBERG.

kom tillsammans med sin bror Abraham till Sverige på 1640-talet. Här bedrev de handel och var bruksägare i bland annat Västerbotten och Västmanland. Med sina förmögenheter kunde de låna ut pengar till svenska staten och adlades 1669 för sina insatser. Det adliga namnet blev Reenstierna, vilket lever kvar bland annat i Renstiernas gata på Södermalm, som fick sitt namn i början av 1700-talet.

Mommas palats

Jacob Mommas påkostade hus med två korta flyglar mot gården ritades av Johan Tobias Albinus, en framgångsrik arkitekt som var inblandad i flera

förmögna familjers palatsbyggen. Utformningen hämtades från samtida holländsk arkitektur med antikt inspirerade pilastrar och listverk och kan jämföras med andra byggnader på Södermalm som uppfördes av holländska affärsmän och industriidkare på 1600-talet.

Momma Reenstiernas tomt lär ha varit en av de största på Södermalm och troligen påbörjades en trädgårds- och parkanläggning redan när det stora stenhuset uppfördes, men mer utförliga uppgifter finns först från mitten av 1700-talet. Vid den tiden fanns här 81 fruktträd, 18 klippta granar och ett stort område med bärbuskar. År 1770 byggdes också ett

SALEN PÅ VÅNING 2 TRAPPOR MED DEN URSPRUNGLIGA SPISEN I HUGGEN SANDSTEN. FOTO J. MALMBERG.

orangeri. Inom egendomen fanns en mängd andra byggnader som stall, vagnshus, fähus, mangelbod och flera mindre bostadshus.

Barnhem, sjukhus och BB

Efter Jacob Mommas död 1678 ägdes egendomen av hans söner fram till 1698 då den såldes och sedan hade en mängd olika ägare under 1700- och 1800-talet. I mitten av 1700-talet gjordes större byggnadsarbeten på tomten. Bland annat byggdes två flyglar och en fabriksbyggnad. Senare bedrevs bland annat siden- och tobakstillverkning inom fastigheten innan den 1843 skänktes till Prins Carls Uppfostringsinrättning, en stiftelse som tog hand om föräldralösa barn. År 1871 övergick verksamheten till att bli ett provisoriskt barnbördshus och 1874 förvärvades fastigheten av Stockholms stad. Det provisoriska BB permanentades och fick 1880 namnet Södra barnbördshuset eller

Södra BB. I palatsbyggnaden bedrevs också utbildning för barnmorskor. Fabriksbyggnaden från mitten av 1700-talet var först sovsal och verkstad för barnhemsbarnen, men inrättades senare till Maria sjukhus.

När Södra BB 1907 flyttade till ett nybyggt hus strax intill, vid Rosenlundsgatan, övertog Maria sjukhus Momma Reenstiernas palats och drev verksamhet här fram till 1943. Efter det har byggnaden haft skiftande funktioner som sjuksköterskeskola och lokaler för stadens sociala verksamheter.

Förändringar och renovering

Under tiden som barnhem och BB gjordes en hel del ombyggnader som än i dag präglar byggnaden. Bland annat byggdes 1882 ett nytt trapphus mot gården mellan de ursprungliga, korta flyglarna och vinden inreddes. Byggnaden har senare renoverats

TRAPPA MED RÄCKE OCH SVARVADE STOLPAR, TROLIGEN OMKRING SEKELSKIFTET 1900. FOTO J. MALMBERG.

och förändrats flera gånger för att anpassas till nya verksamheter som har flyttat in i huset. Stadsholmen tog över fastigheten 2004.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden är uppförd i två fulla våningar med inredd vind samt en bottenvåning som delvis ligger under marknivån. Den slätputsade fasaden är indelad med pilastrar och mellan dessa sitter kopplade tvåluftsfönster med spröjs, de flesta sannolikt från 1930-talet. Fasaden är dekorativt utsmyckad med festonger i puts under fönstren högst upp. Det plåt-täckta taket är brutet och har fall åt alla håll. Ur-

sprungligen var taket koppartäckt och troligen hade det en annorlunda utformning. I övrigt har exteriören i huvudsak kvar sin uppbyggnad från 1600-talet även om bland annat fönstersnickerierna är utbytta och trapphuset på baksidan är från 1880-talet. Källarvåningens fönsteröppningar i fasaden mot gatan är förmodligen också upptagna senare.

Interiör

Invändigt präglas palatset av 1800- och 1900-talets förändringar och få detaljer är bevarade från äldsta tiden. En äldre planlösning finns kvar i några fall, och på våning 1 trappa finns en stor öppen spis från 1600-talet huggen i sandsten.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.